

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

9

Raimundas Lopata
Lietuvos valstybingumo raida
1914–1918 metais

1996

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

9

Raimundas Lopata
Lietuvos valstybingumo raida 1914—1918 metais

UDK 947.45
Lo-139

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Giedrius Subačius
Antanas Tyla

**Autorius dėkoja Atviros Lietuvos fondui,
prisidėjusiam prie knygos išleidimo**

ISSN 1392—0391
ISBN 5—417—00715—3

© Raimundas Lopata, 1996
© Lietuvos istorijos institutas, 1996

TURINYS

Įvadas	5
PIRMA DALIS. „GINTARINĖS“ DEKLARACIJOS GEOPOLITINIS KONTEKSTAS	11
1914-ųjų perspektyvos	11
Dėl vietos po saule	15
Lenkų klausimas	23
„Tak vied eto čepucha“	28
Kompromisai ir konfliktai	35
Lietuvių politinis pasaulis	35
„Tautos vienybės“ atgimimas	37
Radikalų gravitacijos	42
Vokietijos veiksnyis	48
ANTRA DALIS. NE TIEK Į RYTUS IR Į PIETUS, KIEK Į VAKARUS	56
Ką okupavo Vokietija? A. Pfeilio kazusas	56
Didžiosios Lietuvos kontūrai	63
Politikos kamufliažas	64
Liberalus okupacijos periodas	67
Kaipgi iš tikrųjų buvo Vilniuje	70
Kaipgi iš tikrųjų buvo Kaune	83
Šalin nuo Rusijos	92
„Vive la Pologne!“, arba Lenkijos šešėlis	103
Apie „lietuvišką“ ir lietuvių politiką	112
Restitucijos regimybė	113
Kursas — Lietuvos klausimo internacionalizavimas	117
Prijungimo politika ir kelio į laisvę pradžia	122
Svetimos valdžios žinioje esantis kraštas	130
Pasirengimas deryboms	130
Naujas derybų etapas. I dalis	132
Intermedijos tema: Antantė ir lietuviai	138
Naujas derybų etapas. II dalis	142
Lietuviškoji neomonarchizmo interliudija	145
Rytų komisija ir J. Gabrys	146

F. Roppas ir Lietuvos Taryba	149
Lietuvos karalius Mindaugas II	153
Konflikto koncepcija	163
Limitrofinė valstybė	167
Vakarai, Vakarai	171
„Atėjo laikas sudaryti savą valdžią“	173
Išvados	178
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	183
THE DEVELOPMENT OF THE LITHUANIAN STATEHOOD IN 1914—1918 (Summary)	208
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	218

įvertinta kaip užkertanti kelią tautų, gyvenančių Lietuvoje, telkimo programai ²⁰.

Tautų, gyvenančių Lietuvoje, telkimo programa LDP veikloje nebuvo nauja ar originali. Prieškario metais lietuvių demokratai ne kartą bandė vienyti Lietuvos demokratines jėgas bendram šviečiamajam-kultūriniam darbui ar politinei kovai dėl Lietuvos valstybingumo. Karo pradžioje šią programą buvo imta įgyvendinti filantropinėje veikloje. 1914 m. pabaigoje—1915 m. pradžioje radikalai pasitraukė iš LDNKŠ ir jau sausio 19 (vasario 1) d. Vilniaus gubernatoriui P. Veriovkinui įteikė Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo gyventojams agronomijos ir teisių pagalbai teikti įstatus. Veiklos būdai, tikslai ir teritorija buvo numatyti tokie pat kaip LDNKŠ. O skirtumą gegužės 21 d. steigiamajam susirinkimui pirmininkavęs J. Vileišis paaiškino maždaug taip: nors įstatuose Agronomijos draugija pavadinta „lietuvių“, tačiau tinkamiau ją būtų vadinti „Lietuvos“, nes į ją stoja ir nelietuviai ²¹. Būti LDP ir LSDP organizuotos draugijos nariais sutiko Dūmos atstovas žydas N. Fridmanas, gudai A. Zasztowtas, A. Luckievičius, D. Siemaška, lenkai U. Jankowskis, A. Venšławowiczius, Rusijos Valstybės Tarybos narys A. Meysztowiczius ir kt.

To pakako, kad krikščionys demokratai iškeltų šūkį: „Katalikams nepalaikyti tos draugijos.“ O tautininkai ją pavadino lietuviškai—lenkiškai—žydiškai—pirmeiviškai—endekišku aljansu“ ²². Tai gi jie matė ir politinę draugijos įkūrimo prasmę.

RADIKALŲ GRAVITACIJOS

Radikalų atsisakymą 1914—1915 m. sandūroje kartu su konservatoriais kurti lietuvių visuomenines-politines struktūras lėmė ir vis smarkėję nesutarimai dėl santykių su Petrogradu politinės taktikos. Nors sužinojus apie triuškinamą A. Samsonovo ir R. Renenkampfo armijų pralaimėjimą Rytų Prūsijoje konservatoriai pastebimai padaršėjo ir dabar atvirai prašė „liuosybės etnografinėi Lietuvai jos vidujiniame susitvarkyme“, pasiekti tai tebebuvo planuojama „ramiu kultūriniu darbu“ ²³. Radikalai nebuvo nusistatę prieš kultūrinį darbą, bet spyrė apie laisvės troškimą prabilti oficialiai, pavyzdžiui, iš Dūmos tribūnos.

1915 m. sausio mėn. sušaukus eilinę Dūmos sesiją, P. Keinys ir M. Januškevičius pareikalavo iš M. Yčo ir J. Laukaičio paskelbti lietuvių vardu deklaraciją, kurioje pagaliau garsiai būtų pasakyta: norima Lietuvai visiškos politinės autonomijos. Konservatorių atstovai politinės autonomijos idėjai neprieštaravo, tačiau siūlė neskubėti, nes dabar esąs netinkamas momentas, rusams nesi-

seka fronte, galbūt todėl vertėtų pasitenkinti jau 1914-aisiais išsakytų minčių pakartojimu. Abiem pusėms neradus priimtino varianto, pareiškimas taip ir nebuvo perskaitytas. Dėl tos pačios priežasties nerado bendros kalbos ir Dūmų lietuvių atstovų komitetas, iširęs sausio pabaigoje ²⁴.

Taigi konservatoriai laikėsi tos pačios linijos: viešai nedeklaruoti politinių tikslų, bet lojaliai susitaikėliška laikysena uždirbti deramą atlygį Lietuvai po Rusijos pergalės. Nors Petrogradas nieko nežadėjo, neoficialiai jis pritarė lietuvių pretenzijoms į Mažąją Lietuvą, dalį Suvalkų gubernijos, parėmė dėl kalbos ir bažnyčios konflikto, teikė finansinę paramą LDNKŠ. „Lietuvių draugijos rimtumą yra pripažinusi pati vyriausybė,— gyrėsi A. Smetona,— pripažinusi Rusijos miestų sąjunga ir rusų visuomenė...“ ²⁵ Tad ar ne tikslingiau yra palūkuriuoti, svarstė konservatoriai, nesuerezinti rusų valdžios ir visuomenės*, palengva didinti iš anksto rodomą pasitikėjimą. Konservatorių platformoje atsirado netgi toks motyvas: kadangi lietuviai dėl karo patyrė daug vargo, tai jam pasibaigus savo reikalavimus galės grįšti nukentėjusiųjų teise ²⁶.

„Vergiški maskolberniai“— taip radikalai pavadino konservatorių poziciją. „Mes keliam politinės autonomijos reikalavimą nepriklausomai nuo visokių orientacijų“,— aiškino LSDP liniją M. Biržiška savo broliui Viktorui ²⁷. Ir šį kartą, priešingai nei karo pradžioje, tiek LSDP, tiek LDP galėjo sukonkretinti, kokiais būdais to reikia siekti.

Pirmasis buvo siejamas su tokia galimybe: Rusijoje kyla revoliucija, turinti socialinių ir pavergtų tautų laisvės siekių, ji sutriuškina rusiškojo valstybingumo formą ir ją išsklaido arba sukuria sąjunginę formaciją. Antruoju buvo numatyta Lietuvos politinio savarankiškumo klausimą derinti su Lenkijos nepriklausomybės reikalu ²⁸.

Koks galėjo būti lietuvių konservatorių požiūris į šiuos būdus, rodo jau cituotas M. Yčo laiškas išeivijos veikėjams. Tiesa, apie revoliuciją M. Yčas neužsiminė, bet, matyt, katalikų „Draugas“, išdėstęs JAV lietuvių konservatorių nuomonę, pavartojo tokius argumentus, kuriuos mėgo ir jų bendraminčiai iš metropolijos: „Mums, amerikiečiams, labai būtų net lengva sukelti revoliuciją Lietuvoje. Tik pasiuntinėkime iš „Lietuvos gelbėjimo fondo“ ar kt. į sukilėlių rankas vieną kitą tūkstantį dolerių, o revoliucija kaipmat bus gatava. Bet tai didžiausias blefas... Mes turim pasi-

* M. Yčas, informuodamas rusų visuomenę apie Čikagoje įvykusio seimo nutarimus, sušvelnino kai kurias formuluotes. Taip „plati autonomija“ virto „savivalda“, o „federaciniai ryšiai su latviais“ apskritai dingo (Yčas M. Litovcy v Amerike i vojna // Russkie vedomosti.— 1914.— 23 nojabr.).

rodyti prieš didžiąsias valstybes ne nesubrendėliais, padaužomis, o susipratusiai. Neverta prisidėti net prie Rusijos revoliucijos, nes ir taip apmokės Lietuvai, kuri išlaiko daugiamilijoninę kariuomenę." 29

Dėl tokio stebėtino konservatorių naivumo galima visai spėlioti. Vis dėlto atrodo, kad svarbiausia ir čia buvo teorinės koncepcijos. Konservatorių ginamas etnografinės tautos principas iš esmės suponavo priklausomybę nuo Rusijos geros valios, neretai vertė abejoti lietuvių galimybe iškovoti net politinę autonomiją. „Kiek esame ją priaugę, kultūriškai subrendę, įpratę į politinį gyvenimą?“ — tokie klausimai dažniausi to meto konservatorių kalbose 30. Žinoma, ir radikalams buvo aišku, kad savo menkomis jėgomis geidžiamos autonomijos nepasieks, tačiau carinės Rusijos gera valia smarkiai abejojo.

Carinė Rusija yra pastatyta ant rusiškų tautinių pamatų, kurių jėga, — aiškino radikalai, — palyginti su kuria Lietuva ir jos tautinės pajėgos yra pernelyg menkos. Visai kas kita būtų, — samprotavo jie, — jei Rusija taptų demokratine šalimi. Sukūrus pilietinę visuomenę ir decentralizavus valstybę, į ką apeliuoja rusų liberalinės ir socialistinės partijos, bus panaikintos tautinės diskriminacijos prielaidos, o politinė Lietuvos autonomija garantuos lietuvių nacionalinę konsolidaciją 31. Iš čia plaukė išvada, kad revoliucinis kelias — tai tiesiausias kelias tokiam tikslui pasiekti. Panašiai buvo galima argumentuoti ir orientaciją į Lenkijos nepriklausomybę, jei ji, Lenkija, kurtųsi demokratiniiais pagrindais ir pasirodytų, kad Rusijai demokratinės idėjos yra tolimos.

Tačiau kaip tokios Lietuvos valstybingumo perspektyvos derinosi su principine radikalų nuostata siekti nacionalinės konsolidacijos? Juk, kaip žinoma, į ją radikalai žiūrėjo labiau pro pilietinius, o ne siaurus tautinius akinius. Logiška būtų manyti, kad jie nepriklausomai nuo orientacijos į demokratinę Rusiją ar demokratinę Lenkiją pirmiausia turėjo rūpintis demokratiškai organizuotos Lietuvos visuomenės formavimu. Ir štai čia ėmė aiškėti, jog vienokia ar kitokia Lietuvos politinio savarankiškumo perspektyva lems tokios visuomenės formavimo ir jos integracijos kryptį.

Dar prieškaryje LDP ir LSDP nariai drauge su Lietuvos lenkų, žydų, gudų demokratinių ir socialistinių sąjūdžių atstovais, aktyviai dalyvaudami Vilniaus masonų ložių veikloje, galėjo įsitikinti, kad viena yra vadovautis meilės, brolybės, žmonių dvasios laisvės šūkiams ir visai kas kita — rasti bendrą, suderintą, visiems priimtina poziciją Lietuvos politinio savarankiškumo atžvilgiu.

Ložių iniciatyva 1913 m. pabaigoje—1914 m. pradžioje buvo bandyta steigti tuomet Maskvoje atnaujintos Autonomistų—federalistų sąjungos Lietuvos skyrių, kurio darbą buvo planuota skirti Lietuvai palankios politinės autonomijos siekiamams, Rusijos viešosios nuomonės formavimui. Bet, kaip ir 1905 m., kilo lietuvių (J. Šaulys, J. Vileišis, A. Bulota, A. Janulaitis) nesutarimai su gudais (A. ir I. Luckievičiai, V. Ivanauskas), lenkais (M. Römeris, W. Abramowiczius) ir žydais (J. Romas, Z. Šabadas), kokia koncepcija remtis siekiant autonomijos, kokią etnopolitinės integracijos formulę pasirinkti³².

Lietuvių radikalai gynė etnografinės Lietuvos (Kauno, Suvalkų, Gardino gubernijos, didesnė Vilniaus gubernijos dalis bei nedidelė Kuršo dalis) formulę, numačiusią, kad lietuvių etnosas bus nacionalinės konsolidacijos branduolys. Nepaisant Steigiamojo Seimo sankcijos, jų projektas atrodė artimesnis lietuvių konservatorių projektams nei minėtų gudų, lenkų ir žydų atstovų sumanymas atgaivinti istorinės Lietuvos (maždaug Vilniaus, Kauno, Suvalkų, Gardino, Vitebsko, Mogiliovo, Minsko gubernijų teritorijoje) valstybingumą.

Gudai protestavo visų pirma dėl to, kad išvelgė lietuvių norą suskaldyti Gudiją.

Lenkai, kuriuos reprezentavo Lietuvos bajoriškojoje inteligentijoje besiformavusios krajojcų visuomeninės-politinės srovės atstovai, aukščiau už viską kėlė istorinius argumentus, istorinio-politinio valstybingumo veiksnį, o ne etnografinį. Tiesa, tarp jų lietuviškas projektas po truputį populiarėjo. Dalis krajojcų manė, kad tokioje Lietuvoje lenkai sudarytų labai rimtą elementą, kuris tiesiogiai remtųsi etnokultūriškai polonizuotomis Vilniaus ir Vakarų Gudijos (Lietuvos Rusijos) teritorijomis. Vis dėlto dauguma tebereikalavo įtraukti ir Vidurio bei Rytų Gudiją, iki galo likti ištikimiams LDK valstybinei-pilietinei tradicijai. Žydams taip pat buvo nesuprantama, kaip galima vieną kūną dalyti į dalis, juolab kad žydų diaspora istorinės Lietuvos teritorijoje sudarė tautiniu požiūriu nedalomą visumą. Neradus kompromiso, Lietuvos skyrius iro³³.

Tačiau karui prasidėjus iškilo naujos aplinkybės. Visų pirma atsirado proga patikrinti rusų proliberalinių ir socialistinių jėgų požiūrį į Rusijos ateitį. 1914 m. spalio 19—22 (lapkričio 1—4) d. Petrograde įvykusiame Rusijos Didžiųjų Rytų ložių susirinkime buvo svarstoma opozicijos caro valdžiai taktika karo metu. Svarstymai parodė, kad revoliucinis pertvarkymų kelias daugumai yra nepriimtinas, nes buvo baiminamasi nesuvaldomos masių stichijos.

Susirinkimas nenagrinėjo ir Rusijos decentralizavimo perspektyvų. Vilniaus atstovų (M. Römerio, Z. Šabado, A. Luckievičiaus) atvežtas nutarimo projektas („Suvažiavimas, pripažindamas Lietuvos ir Gudijos autonomijų principus ir manydamas, kad atėjo laikas įtraukti tai į Rusijos liberalizacijos judėjimo programą, nutaria...“) buvo atmetas pareiškus, kad dar per anksti tai deklaruoti³⁴. Taigi gravitacijai į demokratinę Rusiją atsirado rimtų kliūčių.

Nors į Petrogradą atvykusioje Lietuvos ir Gudijos delegacijoje nebuvo lietuvių atstovo ir nėra žinoma, ar su ja buvo svarstomas susirinkimui pateiktas projektas, tačiau jame išdėstyti principai, turint omenyje minėtus nesutarimus, buvo pakankamai kompromisiški. Dalis lietuvių radikalų vis dar tikėjo revoliucijos švyturiu, todėl tokia paskirų autonomijų formulė leido spirtis Gudijos, kartu ir Rusijos eventualiai grėsmei³⁵.

Bet sužinojus apie susirinkimo Petrograde rezultatus revoliucijos šalininkų gretos LDP ir LSDP sumažėjo. Buvo imta brandinti planus kitaip išspręsti Lietuvos klausimą. Ieškota kontaktų su latvių, ukrainiečių tautiniais sąjūdžiais, tačiau tiek Ryga, tiek Kijavas buvo nusiteikę prorusiškai. Tokiu momentu lietuvių radikalus ir pasiekė krajovcų pasiūlymas pakeisti geopolitinę orientaciją, suderinti Lietuvos politinio savarankiškumo siekį su Lenkijos nepriklausomybės judėjimu.

1915 m. sausio mėn. M. Römeris, A. Zasztowtas, V. Studnickis, M. Niedziałkowski pateikė J. Šauliui, M. Biržiškai, A. Janulaičiui, J. Vileišiui ir F. Bortkevičienei tokio projekto metmenis: atgaivinama Jogailaičių idėjos pagrindu demokratiškos Lenkijos ir Lietuvos valstybių federacija. O argumentai buvo tokie: ši valstybių kombinacija paremta giluminiais istorijos dalykais; stipri dėl aktyvaus lenkų judėjimo; ji tampa priemone Lietuvai išsivaduoti iš Rusijos valstybingumo, kuris, net ir būdamas liberalios formos, negarantuoja išsivadavimo; jėgų santykis Lietuvos—Lenkijos kombinacijos atveju lietuviams būtų naudingesnis nei santykis su rusais Rusijos valstybėje. Lietuviai sutiko svarstyti tokią galimybę³⁶.

Kovo 9—10 (22—23) d. Varšuvoje įvyko Lietuvos ir Lenkijos politikų susitikimas. Lietuvai atstovavo vienas iš LDP lyderių, M. Sleževičius, nepartinis demokratas J. Šaulys ir krajovcai M. Römeris bei W. Abramowiczius, Lenkijai — Nepriklausomybininkų bloko* atstovai S. Patekas, W. Malinowskis, L. Abramowiczius, Z. Chmielewski ir kt. Buvo numatyta, jog šis pasitarimas skirtas

* Blokui priklausė Tautos susivienijimas (endekų partijos secesija, *Zjednoczenie Narodowe*), Tautos darbo organizacija (Realistų partijos secesija, *Organizacja Pracy Narodowej*), tautininkai radikalai (*Radykali Narodowi*), liaudininkai — „Aušra“ (*Ludowcy* — „Zaranie“) ir kt.

Lietuvos ir Lenkijos, dviejų lygių valstybinių vienetų, santykiams nustatyti, todėl nesutapatinamas su lietuvių ir lenkų susitarimais Lietuvoje. Konsultacijų metu buvo susitarta nenutraukti užsimezgusių ryšių ir įkurti Lenkų—lietuvių informacinį biurą su skyriais Varšuvoje ir Vilniuje. Varšuvoje tokių skyrių organizavo S. Patekas. Tuo tarpu Vilniuje jis nebuvo įkurtas.

Balandžio 18 d. M. Römerio bute į pirmą organizacinį skyrius susirinkimą atvyko tik A. Zasztowtas, W. Abramowiczius ir J. Šaulys. Tiek LDP, tiek LSDP pranešė, jog noriai prisidės prie visų informacinių pasitarimų, bet jokioms organizacinėms struktūroms nepriklausys³⁷. Kas paskatino lietuvių radikalus atsisakyti bendros su Varšuva akcijos?

Visų pirma buvo suabejota grupuočių, sudariusių Varšuvos skyrių, socialiniu radikalizmu: „grynai buržuazinė organizacija“ (LSDP), nepasižymi demokratizmu sprendamos visuomeninio gyvenimo problemas (LDP)³⁸.

Antra, 1915 m. pavasarį—vasarą išryškėjo kai kurie politinės konjunkcijos Rusijoje pokyčiai. Rusų proliberalinė ir socialistinė opozicija pastebimai sukruto. Buvo pradėta kaltinti vyriausybę vidaus santaikos nesilaikymu, nesėkmėmis fronte, reikalauta suformuoti visuomenės pasitikėjimą turintį ministrų kabinetą. Radikalų stovykloje revoliucijos Rusijoje šalininkai, vadovaujami M. Sleževičiaus, stėjo ginti nuomonės, jog rusų socialistai, vadinamieji trudovikai (darbiečiai), verti didesnio pasitikėjimo nei endekiško šovinizmo neatsikratęs politinis partneris Varšuvoje. Ir iš tiesų liepos 19 d. Dūmos sesijoje darbiečių frakcija, kuriai priklausė LDP atstovai, padėjo į tribūną prasisprauti M. Januškevičiui, kuris oficialiai pareikalavo autonomijos³⁹. Vadinasi, bent jau darbiečių palankumu buvo galima neabejoti.

Trečia, imdami viršų, revoliucinio, rusiškojo kelio šalininkai natūraliais sąjungininkais laikė lietuvių konservatorius, kadangi geopolitinė gravitacija į Rusiją derino jų ir konservatorių etnopolitinius prioritetus. Štai ištrauka iš minėto M. Januškevičiaus pareiškimo: „... būdama savita tauta savo istorine praeitimi, savo kalba, savo ypatingu būdu, gyvendama kaip kompaktiška grupė žemėje, pašventintoje jos ainių kaulų, laukia, kad galų gale bus patenkintas jos liaudies troškimas, kad lietuvių tauta gaus, ką ji privalo gauti — visišką tautinę autonomiją.“⁴⁰ Vargu ar ką nors stebintų, jei tokius argumentus nacionalinei teritorinei autonomijai pagrįsti būtų pavartojęs, pavyzdžiui, M. Yčas*.

* Tiesa, M. Januškevičius baigė kalbą tokia fraze: „Lietuvių tauta nenori engti jokios šalia gyvenančios tautos, pripažįsta joms teisę laisvai plėtotis.“ Tačiau, kaip matėme, ir konservatoriai formaliai tokią teisę pripažino.

Priešingai, gravitacijos į Lenkiją sekėjai linko laisviau žiūrėti į nacionalinės konsolidacijos programą. Dėl Lenkijos eventualaus siekimo savo valstybingumą išplėsti į rytus jie savo ruožtu stengėsi prie Lietuvos priartinti Gudiją ir per daug nesibaimino dėl etniniams lietuviams grėsusių komplikacijų⁴¹. Tačiau ši linija neįsitvirtino. Kontaktai su Varšuva buvo nutraukti.

Dėl tokios baigties aktyvūs tų įvykių dalyviai (pvz., M. Römeris) linko kaltinti konceptualų lietuvių radikalų dvilypumą, tautinio ir teritorinio pradų varžytynes jų valstybinėje programoje⁴². Radikalai mėgino apsaugoti nuo tokių kaltinimų — tai liudija jų pastangomis sudaryta Agronomijos draugija. O draugija turėjo įrodyti, jog neatsiakoma lietuvių ir Lietuvos visuomeninių-politinių struktūrų integracijos kurso. Antra vertus, draugijai galėjo atitekti ir gravitacinių jėgų sutaikintojos vaidmuo. Bet tokių idėjų įgyvendinimui atsirado naujų rimtų kliūčių.

VOKIETIJOS VEIKSNYS

Koks vaidmuo pirmaisiais karo metais teko šiam veiksniai lietuvių politikoje, besiformavusiose valstybinėse programose? O jas, kaip matėme, lėmė tai, kad Rytų Prūsijoje buvo lietuvių žemių. Lietuvių veikėjų nuomone, šis faktas, karo pradžioje įtrauktas į etnopolitinę programą, galėjo tapti atramos tašku sukonkretinant Lietuvos klausimą, parodant, kad jis vertas tarptautinės politikos dėmesio. Be to, akivaizdi ir ta aplinkybė, kad šis faktas oficialiai buvo pateikiamas kaip Mažosios Lietuvos prijungimo prie Didžiosios motyvas, t. y. tokią misiją atlikti buvo patikėta Rusijai. Atrodo, kad niekas galvos per daug nekvaršino, nori Prūsijos lietuviai tokio susivienijimo ar ne.

Kaip žinoma, jie atsiskyrimo nuo Vokietijos ar autonomijos nereikalavo, tačiau Didžiosios Lietuvos autonomijos idėją kėlė. V. Gaigalaitis, Vydūnas ne kartą siuntė atvirus laiškus į Užatlantę ir įtikinėjo, kad jei Vokietija laimės, tokia galimybė bus reali. Išeivijos spauda skelbė laiškus ir net surengė savotišką apklausą, kas tiki vokiškosios orientacijos perspektyvumu. Pasirodė, kad tiki tik „progresyvus elementas — socialistai ir radikalai“. Visi kiti abejojo, ar iš tiesų vokiečiai turi daugiau žmoniškumo vertybių negu rusai, kaip teigė Vydūnas, ar jie yra linkę sukurti didlietuvių—latvių buferinę valstybę, saugančią reichą nuo panslavizmo pavojaus (V. Gaigalaičio argumentas)⁴³.

Kol išeivijos spauda svarstė šiuos dalykus, J. Gabrys nutarė pats išsiaiškinti Vokietijos ketinimus. Prieš palikdamas Ameriką,